

Havlová, Eva

[Leeuwen-Turnovcová, Jiřina van. Rechts und Links in Europa: ein Beitrag zur Semantik und Symbolik der Geschlechterpolarität]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1995, vol. 44, iss. A43, pp. 146-147

ISBN 80-210-1192-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100998>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ize pak definovat pomocí polohy znaku (tabule), konfigurace prstů (designation) a směru pohybu či opakování pohybu (signation). Pro širší čtenářskou veřejnost jsou jistě přínosné i poznámky k historii vzniku znakové řeči.

Etnologická perspektiva se výrazněji uplatňuje ve výkladu o paralingvistických (přízvuk, tempo, rytmus, hlasitost, artikulace), kinetických (pohyb těla) a proxemických rysech komunikace (míra distance v komunikační situaci). Salzmann ji velmi úspěšně demonstruje na kontrastu standardní a příznakové situace (např. úroveň artikulace je v angličtině výrazně vyšší v situacích, kdy chce mluvčí projevit radost nebo překvapení) nebo na kontrastu různých kultur (jižní národy ve srovnání se severními v komunikační situaci údajně inklinují k menší prostorové distanci, nebo přímo k tělesnému kontaktu). Právě zde navazují kontrastivně orientované studie k mezikulturní komunikaci, které se ovšem pokoušejí zachytit kulturně podmíněné komunikační strategie, v nichž se tyto prvky objevují.

Dvanáctá kapitola *Oral Folklore and Spoken Art* je věnována tradičnímu předmětu etnografie a lingvistické antropologie, písním, příslovím a mýtům, které ovšem podle B. Malinowského hrají významnou roli v běžné komunikaci a praktickém jednání, protože fixují normy a návody jednání i ve smyslu – řečeno novějším jazykem – specifických textových vzorů. Salzmann v této kapitole připomíná činnost J. W. Powella, S. Thomsona a dalších, kteří měli velkou zásluhu na zaznamenání indiánských mýtů, bájí a pohádek. Všimá si ovšem i typologického přístupu Proppova, Hymesovy etnopoetiky, strukturálního přístupu Lévi-Strausse apod.

Ve výhledu *Linguistic Anthropology in the Contemporary World* se Salzmann zamýšlí nad úkoly lingvistické antropologie. Její perspektivu v dnešním propojeném světě vidí ve studiích mezikulturní komunikace (cross-cultural communication), při níž nezřídka dochází k přenosu textových vzorů a pragmatických rysů a interpretačních modelů jistého typu textu nebo komunikace z mateřského do cizího jazyka. Podle Salzmannova může znalost těchto faktů zásadním způsobem ovlivnit např. právní kvalifikaci jistého jednání, jak to demonstruje na příkladech, o nichž referují Labov či Gumperz. Druhou oblastí, v níž lingvistická antropologie nebo spíše aplikovaná sociolingvistika má co říci, je jazyková politika. Salzmann zde uvádí příklad odislamizování turečtiny za Atatürka (1928) nebo zavedení svahilštiny jako úředního jazyka v Keni (1974), spojené s celou řadou sociolingvistických i praktických jazykových otázek. Význam jazykové politiky je zřetelný zvláště s ohledem na vytlačování některých přirozených jazyků z komunikační praxe a snahu zachovat původní svěbytnou kulturu jejich nositelů.

Salzmannova kniha je neobyčejně hutným úvodem do problematiky lingvistické antropologie i studia jazyka vůbec. Vyniká přitom darem jasného a inspirativního výkladu. Mohla by být myslím dobrou příručkou jak pro učitele a studenty lingvistiky, tak také zvláště pro učitele a studenty etnografie či sociologie. Její velkou předností jsou i problémové úkoly pro studenty v závěru některých kapitol.

Marek Nekula

Jifina van Leeuwen-Turnovcová: Rechts und links in Europa. Ein Beitrag zur Semantik und Symbolik der Geschlechterpolarität. Balkanologische Veröffentlichungen, sv. 16. Harrassowitz (Wiesbaden), Berlin 1990, 280 str. (ISBN 3-447-03046-1).

Už dosti dlouho se propaguje interdisciplinární zpracování jednotlivých sémantických úseků, ale zatím není mnoho prací, které bychom mohli označit jako opravdu interdisciplinární. Uvedme např. mnohasvazkové zpracování lidské činnosti v evropském starověku a středověku, pro něž se spojili v *Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas* v Göttingen historici, archeologové, právníci, etnologové i lingvisté. Jejich práce, jakkoliv po věcné stránce záslužná i objevná, byla spíše additivně multidisciplinární než integrovaně interdisciplinární. Je třeba říci, že na rozdíl od nich se autorce podařilo propojit pasáže etnografické, stavitelské, historické, jazykovědné aj. natolik, že si její práce označení interdisciplinární opravdu zaslouží (N. Reiter, vydavatel této řady, navrhuje nahradit tento termín výrazem *integrativní*, jenž lépe vystihuje, že takové práce vytvářejí celek, přesahující pohledy jednotlivých oborů).

Problematika opozice „pravý“ – „levý“ (dále P–L) má bohatou literaturu, kterou autorka dobře zpracovala, i když některé věci ruské jí ušly (*V.V.Ivanov – V.N.Toporov*: Slavjanskije jazykovyje modelirujuščije sistemy: drevnij period, Moskva 1974. – *N.I.Tolstoj*: O prirode binarnych protivopostavljenij tipa pravij – levij, mužskoj – ženskij, v: Jazyki kul'tury i problemy perevodimosti, Moskva 1987. – *A.Ja.Šajkevič*: Slova so značenijem „pravij“ i „levij“ (opyt sopostavitelnogo analiza), v: Uč. zap. Mosk. ped. inst. inostr. jazykov 23, 1960. aj.). Článek *S.G.Proskurina* O značenijach „pravij – levij“ v svete drevnegermanskoi lingvokulturnoi tradicii (Voprosy jazykoznanija 1990/5, s. 37–49) ještě autorka znát nemohla, protože vyšel zároveň s její knihou.

Autorka se fakty z nejrůznějších oborů a z různých dob snaží dokázat, že opozice P – L se shoduje s opozicí „mužský – ženský“, „dobrý – špatný“, „světlý – tmavý“ (též „bílá magie – černá magie“), „horní – dolní“, „nebe – země“, „dávám – přijímám“, „pořádám, vládnou – podřizují se“, „přímý – křivý“. Z posledního vysvětluje nejen „spravedlivý – nesprávný, nečestný“, což je přechod jazykově dobře doložený (psl. *pravda – krivda*, sr. i nč. hovor. *levota* „podvod, nečestné jednání“ – pod vlivem argot. němčiny?), ale spojuje i okrouhlost a pravouhlost v architektuře s ženským (L) či mužským (P) světem, řadí tedy vsi okrouhlice nebo okrouhlé kobky (lat. *cella*) k matriarchátu, pravouhlé chrámy (lat. *templum*) a pravouhlý půdorys měst k patriarchálnímu zřízení.

Najde se asi málo lidí, kteří budou schopni zaujmout stanovisko ke všem oborům v knize zastoupeným. V této recenzi se omezím na několik poznámek jazykovědných. Z podtitulu práce je jasné, že opozici „mužský – ženský“ pokládá autorka u opozice P–L za základní. A tu je třeba říci, že jazykový materiál tento předpoklad nijak nepotvrzuje. Neexistuje přímá souvislost mezi významy P–L a „mužský – ženský“. *Ivanov–Toporov* o.c. 94n uvádějí jen doklady etnografické (svrbí-li koho pravá část čela, bude se klanět muži, když levá – ženě: muže pochovávají napravo, ženu nalevo, apod.), a i tady jde o vztah zprostředkovaný: pravá strana je čestná, prestižnější, levá je společensky méně prestižní (odtud, jak je známo, i politické termíny *pravice – levice*, podle toho, kde jejich zástupci zasedli ve franc. parlamentu). Autorka se snaží uvést jako jazykový důkaz č. *levoboček*. Na s. 4 praví: „nebylo to dítě z „levého“, totiž nelegitimního manželství, jak se to většinou chápe (sr. např. *I. Němec*. Vývojové postupy české slovní zásoby, Praha 1968, 117), ale dítě z levé = mateřské linie“. Jenže příbuzenství po mateřské linii se označuje termínem *po přeslici* nebo *po vřetenu*, nikoliv *z levého boku*! Jiné sém. vývoje nejsou zcela přesvědčivé. V ř. jsou dva sekundární výrazy pro „levý“, u nichž se tradičně předpokládá tabuový eufemismus: *aristeros* (od *aristos* „nejlepší“, se suf. *-tero-*, jenž charakterizuje opozici, často právě u P–L) a *euónymos*, pův. „dobrověštný“. U prvního (s. 77) přijímá ojedinělé Seilerovo spojení s kořenem **ar-* „zisk, brát, přijímat“ (protože levá ruka bere, pravá dává), u druhého (s. 124) eufemismus odmítá s tímto odůvodněním: předpokládáme sém. vývoj „levý“ ze „slabý“, a tomu by odpovídalo, kdybychom připustili, že levá strana byla tak mocná, že se báli vyslovit její jméno. Jenže tabu, jež mělo za následek ony eufemismy, se přece netýkalo síly, ale neblahosti levé strany.

Jinak je třeba říci, že autorka cituje etym. údaje z literatury celkem přesně, i když se někdy nestaví dosti kriticky k málo pravděpodobným názorům (v. např. zbytečně obšírnou úvahu na s. 269 o sém. vývoji ř. *dike*, pokud byl pův. význam, jak předpokládal Thomson, „stezka“; pův. význam byl zřejmě „směr“, význam „stezka“ není ničím podložen).

Bylo by užitečné odlišovat skutečný sém. vývoj v určitém jazyce od kalků, t.j. přejetí nové polysemie do jiného jazyka. Také je nutné dbát významu, v němž je slovo překládáno: např. lat. *sinister* je sice „levý“, ale překládá-li se ve starých něm. textech jeho přenesený význam „špatný, neblahý, zlověštný“, není to pro nás důvod předpokládat germ. *uhil* „levý“ (s. 75), protože znamenalo od počátku jen „špatný, neblahý“.

Tyto kritické poznámky nemají v úmyslu knihu znevážit či dokonce zatratit, naopak i ony dokazují, že jde o práci iniciativní a inspirující. Užitečným doplňkem knihy by byl index vykládaných slov.